

Т. Нешик,

аспірант кафедри правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГАРАНТІЇ ПРАВ ПРИСЯЖНИХ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ СУДОВОГО РІШЕННЯ

Суд присяжних як нова організаційно-правова форма кримінального судочинства в Україні передбачає запровадження в діяльність судів певних змін, удосконалених технологій та нової культури відносин, пов'язаних з особливістю функціонування відповідного інституту.

Якість та результати діяльності присяжних у судовому розгляді визначаються законодавчим механізмом забезпечення умов їх роботи, гарантіями безпеки та недоторканності, оплатою праці. Відсутність належного механізму реалізації вказаних гарантій для присяжних негативно впливає на законність та об'єктивність судового рішення, постановленого за їхньою участю.

На сьогодні очевидним є факт відсутності в місцевих загальних судах оснащених нарадчих кімнат, що могли б забезпечити належне перебування в них складу суду упродовж процесу наради [1, с. 30].

Окрім того, питання щодо забезпечення нарадчої кімнати належними умовами та охороною від будь-якого стороннього впливу на склад суду в цілому не знаходить свого відображення в законодавстві.

Відповідно до ст. 367 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) під час ухвалення вироку ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який здійснює судовий розгляд. Суд вправі перервати нараду лише для відпочинку з настанням нічного часу [2].

Фактично ж значна частина нарад складу суду в Україні проходить або

безпосередньо в залі судових засідань після видалення всіх осіб, або в кабінетах суддів, які належним чином не пристосовані для тривалого перебування в них складу суду, що може порушити таємницю відповідної наради. Факти розголошення таємниці нарадчої кімнати та спонукання до прийняття складом суду певного рішення мають місце в сучасному судочинстві України [3], а тому невжиття негайних заходів щодо можливості тривалого перебування в нарадчій кімнаті суду присяжних може призвести до незаконності судових рішень, постановлених за їх участю.

У зв'язку з тим, що закон вимагає повного дотримання таємниці нарадчої кімнати протягом усього процесу обговорення, який у зв'язку з особливою складністю проваджень потребує тривалого часу, то для остаточного прийняття рішення присяжним може знадобитись не один день та навіть не один тиждень. Відповідні обставини вимагають оснащення нарадчих кімнат належними умовами для задоволення фізіологічних потреб: кухнею, туалетною кімнатою та місцем для відпочинку, незабезпечення яких допускає можливість застосування до них незаконного впливу, тиску або втручання в їхню роботу.

Відсутність належних умов для діяльності присяжних породжує виникнення процесуальних порушень. Проте нині практично жоден суд в Україні таких умов не має, що вказує на захищеність суду присяжних від тиску на них зі сторони учасників провадження. Ситуація ускладнюється відсутністю на

загальнодержавному рівні розробок типових проектів будівель для нової форми судочинства, а глибока економічна криза призводить до неможливості навіть за наявності таких розробок втілити їх у життя. Введення на підставі Кримінального процесуального кодексу України можливості розгляду провадження судом присяжних виводить цю проблему на загальнодержавний рівень.

Очевидно, що законодавче вирішення вказаної проблеми пришвидшить процес успішної діяльності такої форми провадження та забезпечить законність постановленого ними судового рішення. У зв'язку з наведеним актуальним є питання декларування в кримінальному процесуальному законодавстві положень щодо обов'язковості облаштування нарадчих кімнат у місцевих загальних судах місцями для прийому їжі, відпочинку, туалетами, а також забезпечення таких кімнат охороною на момент перебування в ній складу суду під час обговорення обставин провадження та викладення судового рішення.

Належне оснащення нарадчих кімнат може забезпечити присяжним захист від неправомірного втручання в їх роботу впродовж часу обговорення, однак очевидно, що застосування до них певних засобів впливу може мати місце й за інших умов (наприклад, у перервах під час наради). А тому необхідною ініціативою є забезпечення присяжних під час перерви готелем у зв'язку з настанням нічного часу, куди вони повинні супроводжуватися під наглядом охорони, що дасть змогу попередити незаконне втручання в хід обговорення та розголошення таємниці наради.

Особливої уваги потребує належне забезпечення гарантій незалежності та недоторканності присяжного, що є невід'ємною ознакою правової держави та однією з фундаментальних засад демократичного суспільства, яке встановлюється з метою забезпечення й дії в країні принципу верховенства права та

права осіб на справедливе правосуддя.

У ч. 3 ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що на присяжних поширюються гарантії незалежності й недоторканності суддів, установлені законодавством, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя [4].

Відповідно до ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Незалежність судді забезпечується особливим порядком його притягнення до відповідальності; недоторканністю та імунітетом [4].

Відповідно ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя є недоторканим. Суддя не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку. Суддя, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Суддя не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду. Судді може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником [4].

Відповідно до п. 4 цієї ж статті та ч. 3 ст. 154 КПК України відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України [2; 4].

Водночас Закон України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що Вища кваліфікаційна комісія суддів України розглядає питання виключно щодо діючих суддів, рішення про відсторонення судді від посади у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності приймає на підставі вмотивованого клопотання Генерального про-

курора України. Вирішувати ж подібні питання щодо ставлення до присяжного під час участі в здійсненні правосуддя Вища кваліфікаційна комісія суддів України не має права.

Таким чином, посилення законодавства на гарантії забезпечення незалежності присяжного в цій частині є декларативними, а колізія чинного законодавства щодо поширення на присяжних гарантії недоторканості суддів та одночасного встановлення особливого порядку притягнення суддів до кримінальної відповідальності породжує можливість настання негативних наслідків, наприклад, у випадку зловживання присяжним гарантіями своєї недоторканості та вчинення злочину під час видалення складу суду до нарадчої кімнати.

Можливими шляхами вирішення відповідного питання є внесення змін до закону щодо повноважень Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, повноважень Генеральної прокуратури України та надання їм можливості розгляду питань щодо присяжних під час їх участі в здійсненні правосуддя у зв'язку із поширенням на них гарантії незалежності та недоторканості суддів. Крім того, з метою попередження можливості присяжного вчинити певні протиправні дії під час перерви в нараді варто забезпечити їм охорону, яка водночас захистить від стороннього впливу та тиску на них.

Реалізація гарантії незалежності та недоторканості присяжного, закріплена ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», визначає положення щодо забезпечення в судах їхньої безпеки. Цей закон також передбачає, що за обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися й після закінчення виконання цих обов'язків [4].

У практиці судів донині не спостерігалось випадків замаху на безпеку присяжних. Проте наявні в провадженні суду резонансні та такі, що вирізняються своєю жорстокістю справи, справи можуть призвести до виникнення такої небезпеки.

Поширеною причиною відмови громадян від участі в суді присяжних є присутність у них страху, пов'язаного з виконанням таких функцій, та, на їхню думку, неминучість помсти за невиконання конкретним особам результат розгляду кримінального провадження, на що неодноразово зверталась увага науковців і юристів-практиків [5; 6].

Реальне забезпечення гарантії незалежності та недоторканості присяжного має передбачати незалежність і недоторканність як від незаконного впливу на них зі сторони злочинних угруповань, інших зацікавлених осіб, а також і зі сторони різних державних, у тому числі правоохоронних структур.

Проблема набуває особливої гостроти у зв'язку з виключною підсудністю суду присяжних справ про обвинувачення осіб у вчиненні особливо тяжких злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Як правило, у таких кримінальних провадженнях обвинувачені та їхні співники, які перебувають на волі, відносяться до категорії осіб, що здатні до вжиття крайніх заходів, у тому числі всіма можливими способами можуть вдаватись до тиску, як психічного, так і фізичного характеру (погрози, побиття, викрадення родичів із погрозою їх вбивства, знищення майна тощо). У всіх подібних випадках присяжним, а в окремих випадках і їх родичам, загрожує серйозна небезпека. Очевидним є висновок, що за такої реально існуючої ситуації українське законодавство має передбачати спеціальні норми, які дозволяють повною мірою гарантувати особисту, майнову захищеність і безпеку для близьких присяжних.

Автор публікацій щодо питань діяльності суду присяжних Р. Куйбіда зазначив, що гарантії незалежності та недоторканості, встановлені для професійних суддів, повинні поширюватись й на осіб, які здійснюють повноваження присяжних. Загальним має бути правило, що ці гарантії діють під час участі цих осіб у розгляді справ. Однак якщо є обґрунтовані підстави вважати, що іс-

нує загроза помсти особам, які раніше здійснювали повноваження непрофесійних суддів, то державний захист має надаватись і таким особам [7, с. 190].

Сьогодні це питання набуває особливої гостроти у зв'язку із жорстоким убивством судді Фрунзенського району міста Харкова В. Трофімова, а також трьох членів його родини, що стало підставою для звернення Ради суддів України до органів державної влади щодо необхідності реального забезпечення та посилення державного захисту суддів та працівників апарату судів. Крім того, суддівська спільнота була вражена також загибеллю судді Вищого господарського суду України М. Михайлюка, судді Шевченківського районного суду міста Києва С. Зубкова, судді Київського апеляційного адміністративного суду О. Дурицької.

У зверненні Ради суддів України до органів державної влади щодо необхідності забезпечення державного захисту суддів та працівників апаратів судів зазначається про особливе занепокоєння щодо поширення випадків втручання в діяльність суддів, посягання на їхнє життя й здоров'я. Мають місце неодинокі факти тиску на суддів шляхом погроз, шантажу та іншого протиправного впливу.

Правоохоронні органи, на які законом покладено обов'язок щодо забезпечення безпеки суддів і працівників апаратів судів, нерідко безпідставно залишають без реагування повідомлення про надходження погроз та інших протиправних діянь щодо суддів та працівників апаратів судів. Не виконуються повною мірою вимоги щодо негайного вжиття належних заходів за кожним випадком зазначених протиправних дій у супереччя ст. 18 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Не завжди ефективними є заходи щодо розслідування злочинів проти життя, здоров'я суддів та їхніх близьких родичів. Так, упродовж 2010 р. – першого півріччя 2012 р. не було зазначено жодної особи за вбивство

або замах на вбивство судді, народного засідателя чи присяжного або їхніх близьких родичів у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною зі здійсненням правосуддя (ст. 379 Кримінального кодексу України), за вироками, що набрали законної сили [8].

Відповідні факти вказують на відсутність у державі механізму реального забезпечення захисту суддів, а отже, і присяжних, що визнано Радою суддів України, залишено поза увагою органами державної влади та дискредитує виконання покладених обов'язків зі здійснення правосуддя.

Органами державної влади не враховується, що присяжні постійно перебувають у центрі правового конфлікту, зіткнення протилежних інтересів і пов'язаного із цим ризику, несуть значне психологічне навантаження, піддаються суспільному осуду, зазнають погроз, посягань на життя й здоров'я від учасників судового розгляду тощо.

Вказані факти призводять до деградації діяльності судової системи, руйнують сподівання громадськості на ефективність діяльності суду, що в підсумку ставить під сумнів законність судових рішень, а також становить загрозу утвердженню в Україні принципу верховенства права, підриває основи правопорядку в державі та авторитет України на міжнародній арені.

Такий стан забезпечення державного захисту присяжних є неприпустимим та потребує вжиття необхідних заходів реагування, а також запровадження превентивних механізмів із метою недопущення випадків тиску на них, наслідком якого може стати порушення вимог щодо неупередженого розгляду кримінального провадження та постановлення незаконного вироку.

На сьогодні це питання є надзвичайно важливим, оскільки зовнішній вплив на позицію присяжних може реально відобразитись на законності постановленого ними рішення, а тому у зв'язку із цим необхідно створити належний механізм незалежності та недоторканості присяжних, який був би здатен

реально захистити їх від стороннього впливу.

На ефективність роботи суду присяжних впливає також оплата їхньої праці. Згідно зі ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, передбачено виплату винагороди. Їм повинні відшкодуватись витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуватись добові. Зазначені виплати повинні здійснюватися територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України [2].

Оскільки присяжні на час виконання ними обов'язку зі здійснення правосуддя фактично прирівнюються до суддів, то, відповідно, оплата їхньої праці повинна бути прирівняна до оплати праці суддів місцевих загальних судів. Встановлений чинним законодавством розмір винагороди присяжних зводиться до прожиткового мінімуму для працездатної особи, а не до посадового окладу судді, що фактично дискредитує роботу присяжних під час здійснення правосуддя. Водночас розмір такої винагороди не повинен перевищувати розмір посадового окладу судді.

З метою забезпечення економії бюджетних коштів виплату присяжним винагороди можна передбачити з різних джерел фінансування, що також передбачалося в проектах Судових статутів 1864 р., однак вказана можливість критикувалася та не була втілена. Обґрунтовуючи необхідність проведення таких виплат саме за рахунок державних асигнувань, зазначалося, що виконання функцій присяжного в суді є громадським обов'язком, а тому й винагорода повинна виплачуватись державою [9, с. 396]. Окрім того, виплата присяжним винагороди за рахунок коштів їхніх роботодавців може призвести до масової неявки присяжних до суду у зв'язку з намаганням уникнути додаткових витрат роботодавцями [10, с. 174].

Варто виключити аргументи щодо неекономічності інституту суду присяжних, оскільки його основна ідея – це подальша демократизація суспільства та встановлення в державі верховенства права. А особливо за сучасної складної політичної ситуації та надзвичайно високого рівня недовіри до судової гілки влади у зв'язку з масовим прийняттям політично зацікавлених рішень питання фінансового забезпечення суду присяжних взагалі варто відхилити задля побудови та реального встановлення в Україні правової держави.

З урахуванням викладеного пропонується на загальнодержавному рівні вжити заходи щодо вдосконалення законодавчого забезпечення належних умов роботи та державного захисту присяжних, визначити видатки на фінансування таких заходів, а також встановити належний контроль за їх виконанням, оскільки створення реального законодавчого механізму забезпечення умов роботи, гарантій безпеки, недоторканності та оплати праці дасть змогу попередити застосування щодо присяжних впливу, тиску та спонукання до постановлення незаконного судового рішення.

Ключові слова: суд присяжних, судові рішення, гарантії прав присяжних, незалежність і недоторканість присяжних, нарадча кімната, оплата праці.

Стаття присвячена вивченню організаційних аспектів діяльності суду присяжних, а також їхньому впливу на результат розгляду кримінального провадження, оскільки належне забезпечення умов роботи присяжних та реального механізму реалізації гарантій їхніх прав впливає на законність та об'єктивність судового рішення, постановленого за їх участю.

Стаття посвящена изучению организационных аспектов деятельности суда присяжных, а также их влиянию на результат рассмотре-

трения уголовного производства, поскольку надлежащее обеспечение условий работы присяжных и реального механизма реализации гарантий их прав влияет на законность и объективность судебного решения, вынесенного с их участием.

The article is devoted to the study of organizational aspects of the jury, as well as their influence on the outcome of the criminal proceedings, as appropriate security conditions of the jury and the real mechanism implementations guarantee their rights entails lawfulness and impartiality of jury-induced court rulings.

Література

1. Острійчук О. П. Про деякі проблеми забезпечення таємниці нарадчої кімнати в кримінальному судочинстві / О. П. Острійчук // Юридична газета. – 2012. – № 3. – С. 27–39.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 18 грудня 2013 р. № 3543/дп-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vkksu.gov.ua/ua/distsiplinarne-provadjenjnya/informatsiya-pro-prityagnennya-suddiv-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti/>

informatsiya-pro-prityagnennya-suddiv-do-distsiplinarnoi-vidpovidalnosti-rishennya-za-2014-rik.

4. Про судоустрій та статус суддів : Закон України від 07 липня 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

5. Спенс Дж. Настольная книга адвоката: искусство защиты в суде / Дж. Спенс. – М. : АСТ, 2009. – 352 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://uport.inf.ua/zavershenie-sdelki-reshayuschiy.html>.

6. Теслов С.С. Особое мнение: решения судов присяжных не всегда справедливы / С.С. Теслов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orelsreda.ru/osoboe-mnenie-resheniya-sudov-prisyazhnyh-ne-veshda-spravedlivi>.

7. Куйбіда Р.О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : [монографія] / Р.О. Куйбіда. – К. : Атіка, 2004. – 288 с.

8. Звернення Ради суддів України до органів державної влади щодо необхідності забезпечення державного захисту суддів та працівників апарату судів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/sud1870/23422>.

9. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2-х т. / под ред. А.В. Смирнова. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 2. – 1996. – 607 с.

10. Михеєнко М.М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори / М.М. Михеєнко ; упоряд. В.С. Шибіко, М.С. Михеєнко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 240 с.

